

РЕЦЕНЗІЯ

доктора філософії з права, доцента

Литвиненко Ольги Георгіївни

на дисертацію

Бондаренка Вячеслава Васильовича на тему «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження Бондаренка В.В. присвячене надзвичайно актуальній та соціально значущій проблематиці - виявленню, систематизації та усуненню корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Обрана тема є своєчасною, особливо в умовах трансформації правоохоронної системи України, цифровізації процесів кримінального провадження та реалізації антикорупційної стратегії держави. Актуальність роботи не викликає сумнівів, оскільки саме стадія досудового розслідування є найбільш вразливою до зловживань дискреційними повноваженнями, процедурного формалізму та латентних проявів недоброчесності. Автор переконливо обґрунтовує, що корупційні ризики на цьому етапі здатні суттєво впливати на законність і об'єктивність кримінального провадження, підривати довіру до правосуддя та створювати передумови для вибіркового правозастосування.

Робота вирізняється комплексним і системним підходом до дослідження проблематики корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Автором чітко визначено предмет і завдання дослідження, які повною мірою відповідають його загальній меті.

Метою роботи є отримання нових науково обґрунтованих результатів щодо сутності, детермінант та механізмів прояву корупційних ризиків на різних стадіях досудового кримінального провадження, а також розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на їх мінімізацію. У дослідженні сформульовано обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінального

процесуального законодавства та практики його застосування в аспекті запобігання та протидії корупційним проявам у діяльності органів досудового розслідування. Робота має теоретичну цінність і практичне значення, а її висновки характеризуються належним рівнем аргументованості та наукової новизни.

Дисертаційне дослідження узгоджується із правилами побудови та здійснення комплексних наукових пошуків, вироблених методологічною наукою та стандартами оформлення отриманих результатів у ході його проведення. Дисертантом на належному рівні використано низку прийомів і методів наукового пізнання, які характерні для наукових робіт, використання яких дозволило сформулювати пропозиції, спрямовані на вдосконалення напрямів щодо мінімізації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Методологічною основою дослідження слугувало використання провідних методів наукового пізнання, зокрема структурного, формально-логічного, логіко-семантичного, соціологічного та статистичного.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації зумовлюється широкою та різноплановою джерельною базою, на основі якої здійснено дослідження, коректним веденням наукової дискусії, а також ефективним застосуванням визнаних наукових методів, що забезпечили логічну послідовність і аргументованість отриманих результатів. Зазначені висновки та рекомендації знаходяться у відповідності з метою дослідження та поставленими завданнями. Роботу виконано на основі ґрунтовного аналізу вітчизняного законодавства, доктринальних положень, судової практики, а також значного масиву публікацій провідних теоретиків і практиків, компетентних у сфері досліджуваної проблематики.

Суттєвою перевагою роботи є її емпірична база. Дисертант проаналізував 252 кримінальні провадження та провів опитування 125 респондентів, зокрема слідчих, прокурорів, детективів різних правоохоронних органів у 5 областях та м. Києві, що надає висновкам роботи високого ступеня обґрунтованості. Такий

обсяг емпіричного матеріалу забезпечує репрезентативність висновків та підтверджує практичну орієнтованість дослідження (результати анкетування наводяться у додатку В).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням, що присвячене корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні.

На підставі проведеного дослідження сформульовано наукові положення, що містять ознаки наукової новизни, зокрема:

вперше:

- сформульовано авторське поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні»;
- обґрунтовано багаторівневу класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;
- запропоновано комплекс заходів щодо усунення корупційних ризиків у межах кримінального досудового провадження шляхом алгоритмізації кримінальних процесуальних процедур, впровадження цифрових інструментів контролю, посилення процесуальної прозорості та забезпечення ефективного внутрішнього моніторингу прийняття рішень;

Повнота викладу наукових положень в публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Дисертаційне дослідження виконано автором самостійно із використанням значної джерельної бази. Наукова робота є комплексною, системною та логічно побудованою. Сформульовані в дисертації висновки ґрунтуються на власних дослідженнях. Висновки до розділів та загальні висновки відповідають сутності розглянутих питань і відзначаються лаконічністю викладених думок. Дисертаційне дослідження виконане на високому теоретичному рівні, вивчено і проаналізовано значний обсяг матеріалів практики, робота містить ряд висновків і пропозицій обґрунтовані на основі особистих досліджень. При використанні для аргументації власних положень і висновків напрацьовань інших учених обов'язково робились посилання.

Комплексний аналіз положень дисертаційного дослідження Бондаренка Вячеслава Васильовича на тему «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» дає підстави зробити висновок про те, що за всіма формальними і змістовними ознаками дисертація відповідає вимогам, що пред'являються до такого виду робіт.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи свідчить про те, що В.В. Бондаренко проявляє себе як відповідальний і кваліфікований дослідник, здатний послідовно та аргументовано викладати матеріал, здійснювати глибокий аналіз теоретичних, практичних і нормативних джерел, формулювати обґрунтовані та узагальнені висновки, а також ефективно використовувати широкий спектр методів наукового пізнання.

Основні положення та результати дисертації відображено у дев'яти наукових публікаціях, серед яких чотири статті у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та тезах п'яти доповідей на науково-практичних конференціях.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження В.В. Бондаренка на тему «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні» полягають у тому, що сформульовані наукові результати, теоретичні положення, висновки та пропозиції, можуть використовуватися у:

- законотворчому процесі – при внесенні змін до кримінального процесуального законодавства в частині усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні;
- правоохоронній діяльності – для розроблення та вдосконалення методичних рекомендацій з питань організації протидії корупції у кримінальному досудовому провадженні;
- науково-дослідній діяльності – використовуються напрацьовані в дисертації підходи до визначення та класифікації корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, характеристика їх причин і латентних проявів. Отримані результати слугують методологічною основою для подальших

досліджень, спрямованих на вдосконалення механізмів досудового розслідування та підвищення ефективності антикорупційної діяльності;

- освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Досудове розслідування» освітньо-професійної програми «Право (Поліцейські)» Law (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю D8 Право галузь знань D Бізнес, адміністрування та право кваліфікація: Бакалавр права професійна кваліфікація Слідчий (поліція) та «Кримінальний процес» освітньо-професійної програми правоохоронна діяльність (поліцейські) Law Enforcement activity (Police Officers) першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю K9 Правоохоронна діяльність галузі знань К Безпека та оборона кваліфікація: бакалавр правоохоронної діяльності, а також при підготовці лекцій і навчальних посібників із цих дисциплін

Практичне значення роботи підтверджується актами впровадження результатів у науково-дослідну діяльність та освітній процес Донецького державного університету внутрішніх справ (додатки А, Б), а також апробацією на п'яти науково-практичних конференціях.

Зміст та оформлення дисертації. Структура і зміст дисертації Бондаренко В.В. відповідають визначеній меті та поставленим завданням даної праці, що дозволило автору повною мірою охопити об'єкт і предмет дисертаційного дослідження.

Основний текст роботи складається зі вступу, трьох розділів, що поділені на сім підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Структура дисертації грамотно побудована і логічно продумана та відповідає вимогам МОН та завданням, які поставив перед собою автор.

Правильно визначений план дисертаційного дослідження дозволив дисертанту комплексно та ґрунтовно опрацювати сутність корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, визначити їх види, встановити причини та засоби їх усунення.

У вступі висвітлено обґрунтування вибору теми дослідження, визначено її актуальність, розкрито зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету і завдання дослідження, об'єкт та предмет, методи дослідження, визначено наукову новизну очікуваних результатів дослідження, вказано на практичне значення отриманих результатів, розкрито апробацію матеріалів дисертації, визначено структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «Загальна характеристика корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні» автором досліджено стан наукової розробки проблеми щодо корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні, поняття та класифікацію корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні. Беззаперечною перевагою дослідження є авторське визначення поняття «корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні», яке відзначається системністю та комплексністю. Автор розглядає їх як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на об'єктивність, неупередженість і законність діяльності суб'єктів кримінального процесу. Визначення є науково виваженим, чітким та таким, що може бути використане у подальших теоретичних розробках і правотворчій діяльності.

Позитивної оцінки заслуговує багаторівнева класифікація корупційних ризиків, запропонована дисертантом. Вона здійснена за кількома критеріями: етапами кримінального процесу, суб'єктами прийняття рішень, формами прояву ризиків та ступенем їх впливу на ефективність розслідування. Така систематизація має значний прикладний потенціал, оскільки дозволяє створити аналітичну платформу для оцінювання вразливості конкретних процесуальних процедур.

Окремої уваги заслуговує теоретичне обґрунтування багатофакторної природи формування корупційних ризиків. Автор переконливо доводить, що їх виникнення є наслідком поєднання нормативно-правових прогалин, організаційно-управлінських недоліків та суб'єктивних чинників, пов'язаних із професійною етикою й мотивацією працівників правоохоронних органів. Такий підхід свідчить про глибоке розуміння природи корупційних явищ та їх

інституційної обумовленості. Важливим науковим результатом є класифікація причин корупційних ризиків на об'єктивні та суб'єктивні. Дисертант не обмежується формальним описом правових прогалин, а аналізує морально-психологічні чинники, корпоративні інтереси та толерантність до недоброчесної поведінки. Це дозволяє сформулювати цілісне бачення проблеми та запропонувати диференційовані заходи реагування.

Значну наукову та прикладну цінність має розроблена автором концепція системи індикаторів («red flags») для виявлення корупційних ризиків. Запропонований підхід відповідає сучасним міжнародним стандартам комплаєнсу та внутрішнього контролю й може бути імплементований у діяльність органів досудового розслідування. Особливо позитивно слід відзначити пропозиції щодо цифровізації кримінального процесу як інструменту мінімізації корупційних ризиків. Автор обґрунтовує доцільність автоматизації внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, автоматизованого розподілу справ, електронного аудиту та моніторингу строків розслідування. У сучасних умовах розвитку електронного урядування такі рекомендації є перспективними та практично реалізованими.

У другому розділі аналізуються корупційні ризики на етапах внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та досудовому розслідування. Дисертантом справедливо акцентується увага на тому, що початковий етап кримінального провадження – момент внесення відомостей до ЄРДР та визначення кваліфікації вчиненого (або такого що готується) діяння є особливо вразливою до корупційних ризиків. Автор стверджує, що це обумовлюється наявністю у слідчих та прокурорів (керівників територіальних підрозділів правоохоронних органів) широких дискреційних повноважень (з одного боку деюре, а з іншого як це відбувається де-факто), що дозволяють затримувати або відмовляти у реєстрації заяв про кримінальне правопорушення (або про таке, що готується).

Дисертантом наголошується на тому, що особливо критично виглядає стан справ у резонансних кримінальних провадженнях, пов'язаних із бюджетними

коштами, чи участю політично впливових осіб, де прийняття кримінальних процесуальних рішень часто супроводжується непрозорістю або різного роду маніпуляціями, зокрема, з доказами. Для усунення таких ризиків автором пропонується впровадження чітких процесуальних алгоритмів щодо проведення основних СРД, прийняття за їх результатами процесуальних рішень, посилення ролі слідчого судді не лише під час обрання запобіжного заходу, а й як реального превентивного механізму контролю за дотриманням прав і свобод усіх учасників провадження.

У третьому розділі «Причини корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні та засоби їх усунення» автором обґрунтовується поділ причин корупційних ризиків в кримінальному досудовому провадженні на три рівні. У межах кожного з них, залежно від змістових характеристик, дисертант пропонує виокремлювати кілька основних груп таких причин:

- нормативно-правові, які полягають у недосконалості нормативно-правової бази, її не повна відповідність Конституції та відсутність комплексного механізму превентивного впливу.
- соціально-економічні. Автором наголошується на тому, що через удосконалення економічної системи можна досягти підвищення добробуту громадян, а отже – зменшення мотивації до корупційної поведінки.
- організаційно-управлінські. У цьому контексті особливе значення мають організаційні передумови, які безпосередньо впливають на формування корупційних ризиків у сфері кримінального досудового провадження.
- контрольно-процесуальні. Дисертант справедливо зазначає, що однією з причин виникнення та укорінення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні є недостатній або формальний судовий контроль за діями органів досудового розслідування, який нерідко демонструє слабкість або навіть імітаційний характер.
- фінансово-технічні, які стосуються відсутності достатніх фінансових ресурсів.

В.В. Бондаренко справедливо зазначає, що розробка ефективних засобів усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує нормативно-правові, організаційно управлінські, технологічні та етичні аспекти.

У ході дослідження наукової літератури та чинного кримінального процесуального законодавства, з метою усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні дисертантом обґрунтовано необхідність удосконалення кримінального процесуального законодавства шляхом нормативного закріплення нових процедур та інструментів прозорості. Серед ключових пропозицій В.В. Бондаренко пропонує:

- ввести до КПК України визначення «детектива» та регламентації його процесуального статусу;
- запровадити автоматизований розподіл кримінальних проваджень між слідчими, дізнавачами, детективами та прокурорами
- підвищити стандарти мотивування судових рішень щодо застосування запобіжних заходів;
- автоматизувати розрахунок розміру застави;
- уточнити порядок визначення підслідності;
- встановити часові меж затримання;
- обов'язково публікувати повні тексти ухвал слідчих суддів у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Наукові висновки, положення та рекомендації, що зафіксовані у дисертації є достатньо аргументованими, базуються на аналізі законодавства, наукових здобутків вчених-юристів, отриманих у сферах дії передусім кримінального процесу. На підставі отриманих наукових результатів дисертантом сформульовано пропозиції щодо внесення змін та доповнень до ст.ст. 3, 177, 182, 208, 218, 372 КПК України, доповнення кримінального процесуального закону новими ст.ст. 40-2, 107-1, з метою усунення корупційних ризиків у кримінальному досудовому провадженні.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Водночас варто зауважити, що дисертація В.В. Бондаренка як і будь-яке самостійне та креативне наукове дослідження, не позбавлена окремих недоліків і дискусійних аспектів. Разом із тим, загалом позитивна оцінка представленої роботи не виключає низки зауважень і рекомендацій, які мають конструктивний характер і можуть бути враховані автором в подальших наукових пошуках.

Так, досліджуючи корупційні ризики найвищого рівня (стор. 72), дисертант зазначає про те, що «політичний вплив на цьому рівні проявляється не лише у кадровій політиці, а й у вирішенні резонансних кримінальних проваджень. Керівництво правоохоронних органів може втручатися у розподіл справ чи закриття проваджень шляхом неформальних домовленостей із впливовими політичними діячами та представниками великого бізнесу. Це породжує явище вибіркового правозастосування (*selective law enforcement*), коли рішення ухвалюються не на підставі доказів, а відповідно до політичної доцільності чи корпоративних інтересів». На нашу думку, доречним було б наведення практичних прикладів таких корупційних ризиків, адже без емпіричної ілюстрації наведене положення виглядає радше декларативним, ніж доказовим. Наведення таких прикладів не лише посилює аргументацію, а й дозволило б чіткіше відмежувати системний політичний вплив від звичайних управлінських повноважень керівництва.

Окрім цього, на сторінці 108, дисертант стверджує, що особливу небезпеку становить вплив слідчого або прокурора чи іншої особи на зміст формулювання питань, що ставляться перед судовим експертом. Невірно або формально сформульовані питання можуть свідомо обмежити обсяг дослідження, підштовхнути експерта до помилки чи бажаного для сторони обвинувачення або захисту результату, що деформує не лише об'єктивність експертного дослідження, але й усю доказову базу кримінального провадження. З огляду на авторитетність висновку експерта для суду, такі зловживання можуть істотно вплинути на кінцевий результат судового розгляду. На наш погляд, автором не

надано пропозицій щодо тих суб'єктів, які мають право формулювати питання експерту із урахуванням відсутності корупційних ризиків.

Також постає логічне запитання «чи має бути передбачено обов'язок погодження запитань для експертизи із іншою стороною, зокрема потерпілим?», адже за відсутності такого погодження також можуть бути присутні корупційні ризики. Окрім цього відмітимо, що на теперішній час, експертиза призначається слідчим, і саме від нього залежить той обсяг питань, які будуть ставитись експерту на дослідження, саме тому твердження про те, що невірно або формально сформульовані питання можуть свідомо обмежити обсяг дослідження, підштовхнути експерта до помилки чи бажаного для сторони обвинувачення або захисту результату, що деформує не лише об'єктивність експертного дослідження, але й усю доказову базу кримінального провадження, є не коректною, адже експерт зобов'язаний виконувати дослідження в рамках тих питань, які йому поставлені. Отже, в даному випадку доречним буде передбачити відповідальність слідчого за не об'єктивно призначену експертизу, аніж притягнення судових експертів до відповідальності за надання необґрунтованих, або поверхових висновків.

На сторінці 111 дисертант зазначає, що додатковим корупційним чинником є ризик зловживань під час виклику особи для вручення підозри. Автор стверджує, що «слідчі можуть використовувати так звані «псевдовиклики» із створенням навмисних перешкод для явки особи до органу досудового розслідування, що дає можливість оголошення її в розшук або вжиття інших заходів примусу – також у рамках корупційних домовленостей» чим порушує потенційно важливу проблему. Проте, на наше переконання автором не надано належного теоретичного та практичного обґрунтування, теза сформульована у припущувальній формі та не підкріплена належною емпіричною базою, узагальненням судової практики чи статистичними даними.

На сторінці 226 дисертаційного дослідження, В.В. Бондаренко пропонує доповнити частину п'яту ст. 182 КПК України «Застава» такого змісту: «Розмір застави визначається із застосуванням електронної автоматизованої системи

розрахунку, яка враховує тяжкість кримінального правопорушення, матеріальний стан підозрюваного, обвинуваченого, ризик його переховування, ризик незаконного впливу на учасників кримінального провадження, а також інші критерії, передбачені цим Кодексом. Визначення розміру застави поза електронною автоматизованою системою забороняється».

На нашу думку, визначення застави виключно за допомогою електронної автоматизованої системи фактично нівелює дискреційні повноваження слідчого судді, які є невід'ємним елементом здійснення правосуддя та гарантією індивідуалізації процесуальних рішень. Запровадження імперативної заборони визначення застави поза такою системою може суперечити принципу незалежності суду та положенням Конституції України щодо здійснення правосуддя виключно судом на основі внутрішнього переконання. Тому, запропоновані пропозиції потребують додаткового обґрунтування щодо їх практичної доцільності та реалізації.

Проте, зазначені аспекти не знижують загальної високої оцінки роботи, а лише свідчать про її дискусійний потенціал та відкривають напрями для подальших наукових пошуків.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. Під час вивчення дисертаційного дослідження, наукових публікацій автора фактів порушення академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Вячеслава Васильовича Бондаренка є самостійною завершеною працею, виконаною без порушень академічної доброчесності.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам. Дисертаційне дослідження Вячеслава Васильовича Бондаренка на тему «Корупційні ризики у кримінальному досудовому провадженні», представлене на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною у розробленні та обґрунтуванні положень теоретичного і практичного спрямування у сфері виявлення та протидії корупційним ризикам у кримінальному досудовому провадженні, а також формулюванню науково

обґрунтованих пропозицій та рекомендацій з удосконалення кримінального процесуального законодавства і практики його застосування в аспекті предмета дослідження, за своїм змістом відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р., а її автор заслуговує присудження ступеня вищої освіти – доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Рецензент –

доктор філософії з права, доцент

доцент кафедри кримінального процесу

та криміналістики факультету підготовки

фахівців для органів досудового

розслідування НПУ ДонДУВС

Ольга ЛИТВИНЕНКО